

Bu çalışma, 5–9 Eylül 2012 tarihleri arasında İzmir Karaburun’da düzenlenen

“**kapitalizmin kısılcacında doğa – toplum – teknoloji**” temalı

7. Karaburun Bilim Kongresi’nde sunulmak üzere hazırlanmıştır.

Kongre sırasında bildiriyi dinleyenlerin önceden okumuş olarak tartışmalara katılabilmesi için bu formatta web sitemizde yayımlanmıştır.

Atıfta bulunabilmek için yazar(lar)ın iznine başvurmanızı rica ederiz.

Karaburun Bilim Kongresi Düzenleme Kurulu

26.08.2012

Ekolojik Marksizm'in Teorik Dayanakları: Doğa ve Toplum Ne Türden Gerçekliklerdir?

Vefa Saygın Öğütle

Marksizmin ekoloji ile ilişkisine dair, ekolojist hareketin yükselmesi ve ekotopyaların ortaya çıkmasıyla beraber, özellikle son on yıllarda büyük ve kapsamlı bir tartışmanın baş verdiği görülmektedir. Bu tartışma, gerek felsefi gerekse de politik alanlarda cereyan etmekte olup, sosyal bilimler alanında da kendini hissettirmiştir.

En genel anlamıyla ekolojik bir yaklaşım şöyle tanımlanabilir: “Ekolojik bir yaklaşım, doğadaki bütün ekosistemlerin, karmaşık ve birbirleriyle karşılıklı olarak bağlantılar içinde var olduklarını; doğada nihai atığın olamayacağını, bir ekolojik süreçte üretilen her atığın bir başka ekolojik süreçte çevrime gireceğini; herhangi bir şeyin doğada bulunmuyor oluşunun o şeyin yapısının, doğanın kimyasıyla bağdaşmadığının bir işareti sayılması gerektiğini; doğadan yararlanmanın mutlak surette ekolojik bir bedelinin olduğunu bilmek ve gözetmek durumundadır”.

Foster, bu dört “yasayı”, ekolojinin olmazsa olmaz, temel yasaları olarak ortaya koyar. Foster’a göre kapitalizm, ekolojinin bu dört temel yasasıyla açıktan çelişir. Örneğin kapitalizm, ilk yasaya karşıt olarak doğayı mülk sahibine sunulmuş bir hediye olarak görmekte, ikinci yasaya karşıt olarak da ekolojik süreçte çevrime girmeyen atıklar üretmektedir. Foster, tam da bu yüzden sosyalizmin acilliğine işaret etmekte ve ekolojik bir Marksizmin kurulabileceğine inanmaktadır.

Marx ve Engels’te de bu görüşü destekleyebilecek pasajlar mevcuttur. Örneğin Engels, doğa ile toplumun ilişkisine dair, “Sonuç olarak, attığımız her adım bize doğa karşısında yabancı toprakları zapt eden bir fatih gibi ya da sanki doğanın dışındaki birisi gibi doğayı kontrol etmediğimizi hatırlatmaktadır. Aslında etten, kandan ve beyinden oluşan bizler doğaya aidiz ve doğada varoluyoruz. Diğer varlıklara göre üstünlüğümüzün tek kaynağı doğa yasalarını bilme ve bu yasaları uygulayabilme gücümüzdür” demiştir.

Marx’ın *Kapital* adlı eserinde, kapitalist üretim tarzının doğa ile kurduğu ilişkiye dair köklü eleştiriler sözkonusudur: “Kapitalist üretim... insan ve toprak arasındaki madde dolaşımını altüst eder. Yani toprağın ürettiği ve insanın beslenme ve giyinme biçiminde tükettiği maddelerin toprağa geri dönmesini engeller; böylece toprağın verimliliği için gerekli olan koşulları bozar... Ayrıca, kapitalist tarımdaki bütün ilerleme bir bilim ilerlemesidir; sadece emek değil toprak da soyulmaktadır, belli bir zaman için toprağın verimliliğinin artırılması, uzun dönemde verimliliğin kaynaklarını yok eden bir ilerlemedir”. Tüm bunların sonucu olarak “(Kapitalist tarım) faaliyetleri sonucu hem şehirli emekçinin sağlığı hem de kırsal emekçinin entelektüel yaşamı zarar görmektedir. Ancak madde çevriminin devamını sağlayan doğal koşulların altüst edilmesi, doğanın bütünsel bir sistem ve sosyal üretimin bir yasası olarak, insan ırkının tam gelişimine uygun koşullar altında restore edilmesini zorunlu kılmaktadır”.

Benton, buradaki “düzenleyici yasa” fikrinin açıkça ekolojik sürdürülebilirlik fikrine tekabül ettiğine vurgu yapar: “Bu, Marx’ın ilk yazılarındaki ana tema ile uyumludur ve onun bir devamı şeklindedir; insanlar ve doğa arasında yabancılaşmaya yol açan özel mülkiyet rejimlerinin eleştirisi”. Nitekim Marx, yine *Kapital*’de, sosyalizmin nasıl bir tahayyüle sahip olacağına ilişkin oldukça açık ifadeler kullanmıştır: “Daha yüksek bir sosyo-ekonomik formasyon (yani sosyalizm) açısından yeryüzünün bireysel mülkiyeti tıpkı bir insanın başka bir insanın mülkiyetinde olması kadar çirkin görünecektir. Bütün bir toplum, bir ulus ya da

çağdaş bütün toplumlar hepsi bir arada ele alınsa bile yeryüzünün mutlak sahibi değildir. Onlar sadece maişet sahipleri, geçici olarak yeryüzünden yararlanan ve ona yararlı olmak zorunda olan varlıklardır ve onu sonraki nesillere daha iyi koşullarda devretmek zorundadırlar”.

Böylesi pasajlara dayanan ve ekolojik bir Marksizmin olabilirliğine inanan Benton’a göre “Marx ve Engels, gelecekteki toplumun özelliklerinden bahsederken ‘üretimci’ bakış açısının (doğa karşısında –ç.n.-) ‘zafer kazanma’cılığından ve ütopyacılığından kaçınmışlardır”.

Marksizm ve ekoloji ilişkisi açısından Foster, Marksizmin “derinden ya da sistematik tarzda ekolojik” olduğunu, dolayısıyla Yeşil teoriyi Marksizme ya da Marksizmi Yeşil teoriye yamamaya gerek olmadığını, böylesi girişimin “bugün öylesine ihtiyaç duyduğumuz organik sentezi” yaratmada başarısız olacağını savunur. Foster’a göre “(çağdaş Yeşil teorinin) büyük bölümünde hâkim olan idealizm, tinselcilik ve ikiciliği aşmak” gerekir.

Düşüncelerini “toplumsal ekoloji” olarak tanımlayan Bookchin, “al ile yeşil arasında bir sentez arayışının nafiye olduğunu” belirtirken, Foster’la aynı görüşü tam ters istikametten dile getirir. Ona göre “Marksizmin ekolojiye ilgisi eklektik ve her ikisini de tanınmaz hale sokacak bir nafiye çabadır. Bookchin kesin bir seçenek koymaktadır: Ya ekoloji ya Marksizm”. Bookchin’e göre ekoloji teorisi, “toplumsal ekoloji” başlığı altında, Marksizmin tamamen dışında kurulmalıdır.

Ekolojistlerin Marx’a dönük eleştirileri şu başlıklar altında sıralanabilir: A) Marx’ın yukarıda da aktardığımız ekolojik kaygıyı yansıtan ifadeleri, eserinin asıl konusuyla sistematik bağlantısı olmayan ‘parlak yan deyişler’dir. B) Marx, aslolarak “Prometheusçu”, yani teknoloji yanlısı-ekoloji karşıtı bir konumdur. C) Marx’taki komünizm, kapitalizmin doğayı insana tümüyle boyun eğdirmeye olan eğilimini genişletip rasyonelleştirmekten ibarettir. D) Bununla bağlantılı olarak komünizm, Marx’ta, kapitalist birikim ve ekonomik kalkınma temeline oturan bir bolluk dönemi olarak tasvir edilmiştir. E) Bir “türcü” olan Marx, insanın hayvanlarla bağına radikal bir biçimde kopararak, hayvanların karşısında insanın tarafını tutmuştur.

Marx’a dönük bu eleştirilerin altında tek bir temel varsayımın olduğu görülür: Marx, insan-merkezci bir tasavvura sahiptir. “Bu bakış açısından, Marx, bir teknolojik determinist, üretim için üretim savunucusu, çılgıncasına sanayileşmenin borazanı vb. olarak yaylım ateşine tutul[maktadır]”. Kovel’e göre; Marx’a yönelik böylesi eleştiriler getirenler, iki şeyi birbirine karıştırmaktadır: “Bu eleştiri Marx ile onun adıyla özdeşleşen Sovyet döneminin felsefesini birbirine karıştırıyor. Örneğin, sosyalizm tarafından dönüştürülmüş insanların ölümü yenebileceği ve doğayı istedikleri gibi yeniden yapacakları; dağların yerini, nehirlerin yönünü değiştirecekleri; hatta, kendi bedenlerini yeniden tasarlayacakları ve böylece Süper-İnsan ırkına dönüşeceği bir zamanı öngören Leon Trotsky”.

Marksizmin Sovyet yorumu, pek çok yazar tarafından, doğayı tahakküm altına almaya çalışmakla eleştirilmiştir. Diğer yandan Garre, bu yaklaşımın Sovyetler’in tüm dönemleri için geçerli olmadığını vurgulayarak, “1920’lerde Bolşevikler tarafından Sovyet toplumu için hazırlanan, kısmen uygulanan ve çevreciliği merkezî bir konuma getiren alternatif bir model”in varlığından ve “Lenin’in [çevre] korumacı politikalara olan bağlılığından” söz eder. Yine Garre’nin verdiği bilgiye göre, Ekim Devrimi’nin ardından ekolojinin ders programlarına konulduğu ve hatta “1920’li yılların sonunda ekolojistlerin ülke ekonomisini önemli ölçüde etkiler hale geldiği” görülür. Ekoloji açısından dönüm noktası, 30’lu yılların başından itibaren Sovyetler tarihine damgasını vuran Stalin iktidarındır. Stalin’in endüstrileşme politikaları sonucu, 30’lu yıllardan sonra uygulamaya konan Beş Yıllık Planlarda ekolojik kaygıların tamamen terk edildiği görülür. Dönemin Sovyet ekolojistleri, “nehirlerin ekolojik kaygıdan uzak bir biçimde kirletilmesine, tarımın kolektif hale getirilerek mekanikleştirilmesine, özel bitkilerin alıştırılma ve geliştirilmesi çabalarına

ve ekolojik açıdan kırılğan bölgelerde yaşayan geleneksel toplulukların yaşam tarzlarına müdahale edilmesine hararetle karşı çıkmışlardır”.

Bu, doğa-toplum ilişkisine dönük anlayışta kökten bir değişimin varlığına işaret eder. Nitekim Garre’ye göre Stalinci görüş, “ ‘yaşayan bütün türlerin insanın istek ve tasarımı çerçevesinde yaşayacağı, gelişeceği ve öleceği’ bir dünya hedefliyordu”.

“Pozitivist Marksizm” olarak tanımlanabilecek olan bu anlayışın temel felsefi varsayımları şöyle özetlenebilir: “Maddi dünya tanınabilir, yasaları kavranabilir ve egemenlik altına alınabilir. ‘Kusursuz’ bir gelişim düzeyine ulaşmış olan insan beyni, maddenin bu en yüksek biçimi, maddi dünyanın sırlarını keşfedebilir. Nesnel yaşam, kendisi de bir nesne olan insan beyni tarafından, doğru bilginin tek kriteri olan bilimsel bilgi aracılığıyla tanınabilir”. Böylesi bir doğa ve bilim anlayışının, Stalin dönemiyle birlikte yaşama geçirilen endüstrileşme politikalarıyla birebir örtüştüğü görülür. Nitekim Garre, Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi’ne Stalin’in yaptığı müdahalelerden ve endüstriye dönük teknolojiyi geliştirme çabalarından söz etmektedir. Kendiliğindenliğin karşısında iradenin üstünlüğünü savunan Stalin, sonuç olarak, proletarya bilimini, beş yıllık planlarla doğanın tahakküm altına alınması amacına yönlendirmiştir. Dolayısıyla ekolojist bir açıdan bakıldığında, Sovyetler’in, rekabet içine girdiği gelişmiş kapitalist toplumlarla gittikçe benzeşmeye başladığı söylenebilir. En azından doğa ile kurulan ilişkinin niteliği, bunu oldukça net bir biçimde gösterir gibidir. Marcuse’ye göre “(Saldırganca bir bilimsellikte) doğa hükmedilmek için vardır, değerden bağımsız bir madde, bir malzemedir. Doğanın toplumun belli bir biçimiyle olan bu kavranışı *tarihsel* bir aprioridir”. Böylesi bir *tarihsel* kavrayış, yine Marcuse’ye göre, doğaya dair özgürleştirici bir apriorinin de yolunu açacaktır.

Ekoloji Teorilerindeki Temel Yaklaşımlar

Ekolojist teorilerde iki temel yaklaşımın var olduğu görülmektedir. Bunun anlamı, ekolojist önermelerin iki ayrı temele dayandığıdır. Çeşitli varyasyonları olduğu göz önünde tutulmak kaydıyla, sözkonusu iki temel yaklaşım şunlardır: Biyo-merkezci ekolojizm ve toplumsal ekolojizm.

Bu iki tür düşünüşün içerimlerini açığa çıkarabilmek için, öncelikle doğa ile toplumun ne türden gerçeklikler olduğuna dair kısa bir açıklama gerekecektir. Bu soruna dair üç temel ontolojik duruşun var olduğundan söz edilebilir: “1) Toplum ve doğa özne tarafından kurulan bir(er) sembolik gerçektir. 2) Toplum sembolik, doğa maddi bir gerçektir. 3) Toplum ve doğa bir(er) maddi gerçektir”.

Bu sınıflandırmaya göre, biyo-merkezci ekolojistler, 3. görüşün belirli bir yorumu olarak tanımlanabilirler. Bu yorum, “toplum diye bir şey yoktur; her şey doğadır” şeklinde formüle edilebilir. Bunun aynı zamanda bir materyalizm formu olduğu da açıktır. Bu tür bir materyalizmin biyolojik bir temele dayandığı ve bu anlamıyla Marksist olmadığı görülmektedir. Diğer yandan bu görüşün, sosyal bilimler açısından da kabul edilemez olduğu söylenebilir. Zira toplumu doğaya indirgeyen bu anlayış, toplumu bilgi nesnesi olarak kuran sosyal bilimlere zeminiz bırakmakta, gereksizleştirmektedir.

Biyo-merkezci anlayışın indirgemeciliği, kendini iki surette gösterir: Bu anlayışta toplum ya “dönüştürülmüş doğa” kavramsallaştırması aracılığıyla ele alınır ya da ‘hastalıklı’ bir form, bir kanser hücresi olarak tanımlanır. Aslına bakılırsa “Biyo-merkezçilerin ‘indirgemeciliği’, toplumu doğaya indirgemek değil tanımamak eğilimindedir. Toplumu maddenin bir formu olarak algıladıkları söylenemez. En azından ‘normal değil hastalıklı’ bir form olarak görmekteirler. Toplum doğanın arızasıdır”.

Bu anlayışa dönük şöylesi eleştiriler getirilmiştir: Doğanın böylesi Tanrısal tanımının, çoğu zaman sözkonusu ekolojistleri animizme ya da bizzat Tanrı inancına götürdüğü; ve buradaki ‘mükemmel doğa’ tasarımının hızla mistikleştiği görülmektedir. Örneğin bir ekolojist olan Bahro’ya göre; “kendimizi yaşam-merkezli, evren-merkezli, evet ruhani dille

konuşursak tanrı-merkezli olmaya uydurmamız gerekir”. Ortaya konulan kıyamet senaryoları, “tarihin sonu” nosyonunu içeren eskatolojik bir nitelik barındırmakta ve Hıristiyan milenyumculuğunun yeşile boyanmış bir versiyonunu ortaya koyabilmektedir. Toplumu bir madde formu olarak tanımamak, materyalist bir varsayıma dayanan biyo-merkezci ekolojistleri, paradoksal bir biçimde idealist bir doğa kavramsallaştırmasına götürmekte ve bu idealizm bazen açıktan dinsel bir karakter kazanmaktadır.

Toplumsal ekolojist anlayışın ise, genellikle anarşist bir temele dayandığı görülür. Bu anlayışın Marx’a dönük temel eleştirisi, onun bir ekonomik determinist olduğuna dairdir. Diğer yandan Marx’a yönelik böylesi bir eleştirinin, toplumu her türlü belirleyen fikrinden muaf tutma ve toplumun tüm doğal temellerini reddetme adına yapıldığı görülür. Toplumsal ekolojizm, anarşist epistemolojisine uygun olarak, topluma baktığında kapitalizmi de önceleyen bir iktidar sorunsalı görür ve her tür belirlenimi reddederek meseleyi etik temelde ele almak suretiyle, iktidarın ilgasına yönelir. Zira anarşist anlayışa göre determinizme yapılacak her vurgu, tahakkümle eşdeğerdir. Dolayısıyla toplumda örneğin iktisadî süreçlerin belirleyiciliğinden söz etmek, toplumsal ekolojizme göre, doğanın ekonomi aracılığıyla tahakküm altına alınmasından söz etmektir.

Her türlü belirlenim fikrini reddeden bu anlayış, kaçınılmaz olarak bilince ve ahlâka vurgu yapar. Toplumsal ekolojizmin temel önerisi; tahakkümcü olmayan ve etik karaktere sahip bir insan toplumdur: bu, klasik anarşist vizyonun bir tekrarıdır. Ama tam da burada bir paradokstan söz edilebilir: Toplumsal ekolojizmin tanımladığı doğa-insan ilişkisi, kaçınılmaz bir biçimde insanı doğa karşısında belirleyici hale getiren bir ilişki biçimidir. Her türlü belirlenimi reddeden toplumsal ekolojizm, ahlâklı insanın belirleyiciliğine başvurmak durumunda kalmıştır. Bunun, kapitalizmin “amansız efendi”sine karşı geliştirilmiş bir tür “iyi efendi” konumu olduğu, bu anlayışa dönük bir eleştiri olarak dile getirilmektedir.

Diğer yandan toplumsal ekolojizmde “doğa” ile “insan” ilişkisine yapılan vurgunun; yani kapitalizmi de aşan bir “doğa” ve “insan” tanımına sahip olunmasının, doğanın ve insan toplumunun tarihselliğini ortadan kaldırdığı söylenebilir. Toplumsal ekolojizme göre toplum, *ahlâklı insanların bir aradalığından* ibaret olmalıdır ve bu, bir madde formu ve bir bilgi nesnesi olarak toplumun imkânsızlaşması demektir.

Bu çıkarımların dayanarak, her iki ekolojist anlayışı da kapsayan şöylesi bir eleştiri geliştirilmiştir: Her iki ekolojist anlayış da, zıt yollardan giderek “toplumsal”ı imkânsızlaştırır. Dolayısıyla sözkonusu anlayışlar, doğa-insan dikotomisini ekoloji teorisi düzeyinde yeniden üretir ve bunun sonucu olarak doğanın ve insan toplumunun tarihselliğine nüfuz etmeleri mümkün olmaz.

Ekolojik Bir Marksizmin Temel Bazı Önvarsayımları

Ekolojik Marksizm, bu açmazdan kurtulmak için, Marx’taki doğa-toplum ilişkisine dair farklı bir yorum önerir. Bu yoruma göre; vurgulanması gereken önemli hususlardan biri, Marx’ın teorisinde belirli bir tarihsel momentteki doğanın yine belirli bir tarihsel momentteki insan toplumuyla karşılaştığı ve bu karşılaşmanın emek süreci dolayısıyla gerçekleştiğini tespit edilmesidir. Buna göre; “...nesne, hiçbir zaman insan bilincine, kendinde olduğu gibi yansımaz. Doğa insan için, ancak kendi faaliyetinin içinde ve dönüştürüldüğü şekliyle vardır. Bu, doğanın insan bilincinden bağımsız bir gerçekliği olmadığı anlamına gelmez. Söylemek istediğimiz; doğanın bağımsız bir gerçekliğe sahip olduğu ama insanın doğa ile mutlaka bir tarihsel momentte karşılaştığıdır. Bu, doğanın tarihsel niteliğidir ve doğanın değişmez bir kendilik olarak kavranması, tam da bu niteliğin unutulmasında gizlidir. Dolayısıyla a) İnsanlığın vardığı şu tarihsel uğrakta, tarihselleşmemiş, kendinde bir doğadan bahsetmek mümkün değildir. b) İnsanın, içinde bulunduğu tarihsel ve toplumsal bağlamda doğaya yönelmesi, doğrudan değil emek süreci dolayısıyla gerçekleşir. Bu, bugün için böylesi bir

doğal doğanın varlığı sözkonusu olsaydı bile, kurulan ilişkinin yine de doğrudan olmayacağı demektir”.

Bir diğer husus ise, insanî faaliyetin ancak doğa içinde anamlanacağı gerçeğidir. Dolayısıyla toplumlar tarihi üzerine yapılacak bir tartışma, bu tarihin olmazsa olmaz sahnesini göz önüne almak durumundadır. Cohen’in ifadesiyle; “Tarih, doğaya bir ikamedir”. Bu demektir ki; bir doğal çevrenin içinde olmayan bir insandan söz ediliyorsa, gerçekte ‘var olmayan’ bir insandan söz ediliyor demektir. Zira “etkinliği ile yaşamını var edebilen insan, bu etkinliği ancak doğa ile kurduğu ilişki temelinde hayata geçirebilir”.

Marx, tarihi doğanın içine ikame ederek ve doğayı toplumların tarihsel etkinliğinin içinde anlamlandırarak, ona tarihsel bir özellik kazandırır; bir başka deyişle doğayı “insanileştirir.” Doğa, insandan bağımsız bir maddî varlığa sahip olmakla birlikte, kendinde bir doğadan bahsetmek mümkün değildir. Bu, toplumu ve dolayısıyla tarihi doğaya indirgeyen biyo-merkezci ekolojizme karşı güçlü bir argümandır.

Ancak meselenin bir diğer boyutu daha bulunmaktadır. Marx’a göre; “**İnsan**, dolayimsız olarak **doğa varlığıdır**. Doğal varlık ve yaşayan doğal varlık niteliğiyle o, bir yandan **doğal güçlerle**, yaşamsal güçlerle donatılmıştır; **etkin** bir doğal varlıktır; bu güçler onda anıklıklar ve yetenekler biçimi altında, **eğilimler** biçimi altında vardır. Öte yandan doğal, etten ve kemikten, duyarlı, nesnel varlık niteliği ile insan, hayvanlar ve bitkiler gibi **edilgin** (acı çeken), bağımlı ve sınırlı bir varlıktır; yani eğilimlerinin nesnelere, bağımsız **nesnelere** olarak onun dışında vardıkları; ama bu nesnelere onun **gereksinmelerinin nesnelere** onun özsel güçlerinin kullanılması ve doğrulanması bakımından zorunlu, özsel **nesnelere** bunlar. ...doğası kendi dışında olmayan bir varlık **doğal** bir varlık değildir, doğanın varlığına katılmaz. Kendi dışında hiçbir nesne olmayan bir varlık, nesnel bir varlık değildir”.

Bu pasaj, insanın, bütün diğer canlılar gibi yaşayan, duyusal, nesnel bir varlık olduğunu anlatır. Zira insanın ihtiyaçlarının nesnelere, kendisinin dışında mevcuttur. Bir ‘doğal’ dünyanın içinde ele alınmayan bir insan, tarihsiz bir insandır. Diğer yandan doğayla kurulacak ilişki, ancak onun insanileşmesi ile mümkündür. Ancak tam da bu insanileştirmenin yani tarihselleştirmenin kendisi, insan “doğasına” ait bir özelliktir. Geras’a göre; “...insanların en müthiş farklılıkta toplumsal şekil ve yapıları oluşturmuş bir tarihi varsa, bu tam da onların oldukları canlı, yani insan olmalarından dolayıdır”.

Böylesi bir yoruma göre; doğanın insanî, yani tarihsel karakterini vurgulayan Marx’ın bunun hemen ardından attığı adım, insanın doğal karakterini vurgulamak olmuştur. Dolayısıyla, toplumu doğaya indirgemekten sakınan Marx’ın, diğer yandan doğayı topluma – ya da herhangi bir soyut “insan” a– indirgemekten de sakındığı söylenebilir. Buna göre Marx, doğa ile toplum arasında, her biri bir diğerinin varlık koşulu olan içsel bir ilişki öngörmüştür. Bu çözümlerinin, doğayı topluma indirgeyip ‘ahlâklı’ insanların insafına bırakan toplumsal ekolojizme karşı bir argüman olduğu söylenebilir. Ekolojik Marksizmin dayandığı Marksizm yorumuna göre Marx, her iki indirgemeci anlayıştan da kaçarak, sözkonusu içsel ilişkiyi toplumsal etkinlik temelli diyalektik bir süreç içinde kavramaya çalışmıştır.

Bu yoruma dair son olarak, “ilişki” kavramının anlamı üzerine dikkat çekilebilir. Böylesi bir Marksizm yorumuna göre; kapitalizmde “ilişki”, bireyselci dünya görüşünden kaynaklı olarak, birbirinden bağımsız kendilikler arasında kurulan bir şeydir. Marx’ın kısaca serimlenen anlayışında ise, aralarındaki ilişkiden bağımsız bir “doğa” ve “insan” dan bahsetmek mümkün değildir. Bu, bir yandan “doğa” ve “insan” ın aynı maddî gerçekliğin iki vechesi olduğunu anlatır. Diğer yandan ise, ki asıl ekolojist vurgu buradadır, “insan” ın “doğa” ile kuracağı bir tahakküm ilişkisini de imkânsızlaştırır. Zira tahakküm, özel mülkiyet rejimlerinde kendini gösteren dışsal ve araçsal bir ilişki biçimidir.

Marx’ın, bir yanıyla, tam da böylesi bir ilişki biçimini ilga etmeye yöneldiği söylenebilir. Böylesi bir Marx yorumu, Marx’ın “doğa” dan bahsederken, kapitalist anlayıştan

tamamen farklı bir şeyden bahsettiğini gösterir: “Bu içsel ilişki içinde tanımlandığında, bizzat ‘doğa’ ve ‘insan’ın, kavramsal ve kategorik anlamda kökten bir dönüşüm geçirdiğine dikkat edilmelidir; bir başka deyişle, bağımsız kendilikler arası ilişki önkabulüne dayanan ortakduyusal bir ‘doğa’ ve ‘insan’ kavramsallaştırmasını koruduğunuz müddetçe, sözkonusu kavramların Marx’ın teorisinde kazandığı anlama nüfuz edemezsiniz”. Dolayısıyla böylesi bir yorumun, Marx’ın insan-merkezci olduğu iddiasına karşı güçlü bir argüman sunduğu söylenebilir.

Kaynaklar

T. BENTON, “Marksizm ve Doğal Sınırlar: Ekolojik Bir Eleştiri ve Yeniden Yapılandırma”, çev. Gökçer Özgür, *Marksizm ve Ekoloji* (der. G.N. Demirer, M. Duran ve G. Özgür) içinde, Ankara, Öteki Yayınları, 2000.

G. A. COHEN, *Karl Marx’ın Tarih Teorisi*, çev. A. Fethi, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998.

J. B. FOSTER, *Marx’ın Ekolojisi*, çev. Ercüment Özkaya, Ankara, Epos Yayınları, 2001.

J. B. FOSTER, *Savunmasız Gezegen*, çev. Hasan Ünder, Ankara, Epos Yayınları, 2002.

A. GARRE, “Sovyetlerde Çevrecilik: İzlenilmeyen Yol”, çev. Metin Duran, *Marksizm ve Ekoloji* (der. G.N. Demirer, M. Duran ve G. Özgür) içinde, Ankara, Öteki Yayınları, 2000.

N. GERAS, *Marx ve İnsan Doğası – Bir Efsanenin Reddi*, çev. İ. Akça ve M. G. Doğan, İstanbul, Birikim Yayınları, 2002.

M. KAYAOĞLU, “Politik Ekoloji ve Teorik Öncülleri”, *Teori ve Politika*, 2003, sayı: 31, 5–57.

J. KOVEL, “Ekolojik Bir Marksizm Hakkında Düşünceler”, çev. Harun Özkan, *Praksis*, 2005, sayı 13, 97–109.

H. MARCUSE, *Karşıdevrim ve İsyân*, çev. Gürol Koca-Volkan Ersoy, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998.

K. MARX, *1844 El Yazmaları*, çev. Kenan Somer, Ankara, Sol Yayınları, 1993.

V. S. ÖĞÜTLE, “Pozitivist Marksizm ve Felsefi-Politik İçerimleri”, *Praksis*, 2005, sayı 13, 203–222.

Y. SEZER, “Ekoloji, Felsefe ve Politika”, *Teori ve Politika*, 2003, sayı: 31, 59–73.